

Almanya ile İsrail Arasındaki Tazminat Sorunu *The Reparations Problem Between Germany and Israel*

Cafer Tayyar KARADAĞ - Prof. Dr. Barış ÖZDAL
(ORCID: 0000-0003-3693-2355) - (ORCID: 0000-0001-5460-6655)
Uludağ Üniversitesi - Bursa

Öz: 1965 tarihinde resmileşen Almanya ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler, tarihsel arka planı nedeniyle kendine özgü bir konuma sahiptir. Hiç şüphesiz soykırımın ardından karşılıklı ilişkilerin normalleşmeden de öte biricik bir konuma ulaşması uzun ve zorlu bir sürecin sonucudur. Bu sürecin başlangıcında ise iki devlet arasındaki Tazminat Sorunu'nun çözüme kavuşturulması yatmaktadır. Bu çerçevede makalemizde öncelikle tazminat taleplerinin kökenleri ve Almanya ile girilen diplomatik temaslara yer verilecektir. Bu arka planın ardından müzakere süreciyle varılan uzlaşmayı mümkün kılan koşullara değinilecek ve sağlanan anlaşmanın içeriği ile etkileri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, İsrail, Tazminat Sorunu

Abstract: Relations between Germany and Israel, which have been official in 1965, have their own unique position due to their historical background. Without a doubt, it is the result of a long and arduous process in which mutual relations after genocide reach a unique position beyond normalization. At the beginning of this process lies the solution of the Reparations Problem between the two states. In this framework the first part of our article will examine the origins of the claims and the contacts with Germany. In the second part, the negotiation process and the content of the agreement will be analyzed.

Keywords: Germany, Israel, Reparations Problem

Giriş

Yahudilerin "*Shoah*" (Felaket) olarak adlandırdıkları, uluslararası literatürde ise daha çok "*Holocaust*" kavramı ile ifade edilen Yahudi Soykırımı, eylemin kitleselliği ve sistematikliği göz önüne alındığında en yalın haliyle antisemitizmin radikal bir dışavurumu olarak tanımlanabilir. Örneğin Papa II. Urban'ın, 1095 tarihinde Hıristiyan âlemini "Kudüs'ü kurtarma" görevine davet etmesinin ardından birçok Haçlı'nın kutsal topraklardaki "inançsızlardan" önce kendi yurtlarını "temizleme" çabasına girişip, çeşitli Alman şehirlerinde yüzlerce Yahudi'yi katletmeleri gibi tarihsel referanslarla bir mukayese yapıldığında, Adolf Hitler rejimi ile özdeşleşen soykırımın bu niteliği daha kolay anlaşılabilir. ¹ Dolayısıyla antisemitizm olgusu sadece XX. yüzyıla ait bir fenomen olmasa da söz konusu yüzyılda yol açtığı sonuçları bu şekilde nitelendirmek mümkündür.

¹1348'den 1350'ye kadar süren ilk büyük veba salgınının, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu nüfusunu üçte bire indirmesiyle Yahudilerin "*günah keçisi*" ilan edilerek şiddet ve sürgüne maruz kalmaları da bu örneğe dâhil edilebilir. Bkz. Alexander Brakel, *Der Holocaust-Judenverfolgung und Völkermord*, Berlin, be.bra Verlag, 2008, ss. 13-14.

Bilindiği üzere Hitler'in iktidarı ile antisemitizmin *raison d'état*² haline getirilmesinin bir sonucu olarak 6 milyona yakın Yahudi hayatını kaybetmiş, aynı şiddete sayıları yüzbinleri bulan Romanlar, Çingeneler ve engelli insanlar da maruz kalmışlardır.³ En başta "ari ırkı" oluşturma/koruma güdüsüyle gerçekleştirilen bu eylem, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar devam etmiştir.⁴ Pek çok açıdan bir dönüm noktasını teşkil eden savaşın akabinde binlerce yıllık Yahudi ütopyası 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti şeklinde realiteye dönüşürken⁵ diğer tarafta Nazi distopyasının külleri üzerine 23 Mayıs 1949'da Federal Almanya Cumhuriyeti inşa edilmiştir.⁶ Böylece Alman-Yahudi ilişkilerinin ötesinde Almanya-İsrail ilişkileri artık ontolojik olarak mümkün hale gelmiştir.

Günümüzde bu iki devlet arasındaki ilişkiler tasvir edilirken en başta "özel/ünik" sıfatı kullanılmaktadır. Bu da tarihsel yükün nispeten hafifletilebilmesi sayesinde olmuştur. İlk adım tarafların 10 Eylül 1952'de imzaladıkları Lüksemburg Anlaşması'dır. 27 Mart 1953'te yürürlüğe giren bu Anlaşma ile Almanya, İsrail devletine 3 milyar; İsrail dışındaki Yahudilerin çıkarlarını temsil eden "Conference on Jewish Material Claims against Germany" (CJMCA) adlı oluşuma da 450 milyon Alman Markı ödemeyi kabul etmiştir. Anlaşma, diploması tarihinde iki açıdan kendine özgü bir konuma sahiptir. Birincisi, Anlaşmayı imzalayan taraflar arasında ne diplomatik ilişkilerin bulunması ne de kısa vadede diplomatik ilişkilerin kurulmasına yönelik bir girişimin olmamasıdır. İkincisi ise tazminat gerekçesi olan olay gerçekleştiğinde ne İsrail'in ne de Federal Almanya Cumhuriyeti'nin daha kurulmuş olmamalarıdır.⁷

Bu noktada Tazminat Sorunu'nun esasında hiçte kolay bir şekilde sonuca ulaşmadığını belirtmek gerekir. Bir kere İsrail tarafında Nazi dönemindeki hatıralar daha çok tazedir ve bu da yeni Alman devletine olan bakış açısını doğal olarak olumsuz bir yönde etkilemiştir. Diğer yanda pekte uzun sayılamayacak aralıklarla iki büyük savaştan yenik çıkan Almanların öncelikleri hem devlet hem de toplum bazında farklı olmuştur. Bu karmaşık arka plan çerçevesinde makalemizin içeriğinde iki devlet arasındaki ilişkilerin kurulabilmesi için

²Raison d'état ilkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Barış Özdal, "Modern Diplomasinin Gelişiminde Etkili Olan Unsurlar", Barış Özdal, R. Kutay Karaca (Ed.), *Diplomasi Tarihi I*, 1. Baskı, Bursa, Dora Yayınları, 2015, s. 219, 224 ve 227.

³Michael Wildt, "Krieg und Holocaust", *Informationen zur politischen Bildung*, Nr. 316, 2012, s. 4.

⁴Soykırım hakkında Türkçe bir kaynak için bkz., Saul Friedländer, *Nazi Almanyası ve Yahudiler*, (Çev: Ali Selman), Cilt 1-2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.

⁵Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, s. 278.

⁶Bilindiği üzere Almanya, II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD, SSCB, Birleşik Krallık ve Fransa tarafından 4 işgal bölgesine ayrılmış ve 1945-1949 yılları arasında bu devletlerin askeri valilerinden oluşan Müttefik Kontrol Konseyi'nce yönetilmiştir. Ancak kısa bir süre içinde taraflar arasında ideolojik, ekonomik ve siyasi bir takım anlaşmazlıkların yaşanması üzerine önce 1 Ocak 1947'de ABD ve Birleşik Krallık kendi işgal bölgelerini birleştirmiş (Bizone), 1 sene sonra Fransa da bu birliğe dâhil olmuştur (Trizone). 1 Temmuz 1948'e geldiğinde Batı bölgelerindeki eyalet başbakanları Frankfurt'a davet edilerek kendilerinden demokratik bir anayasa hazırlamaları istenmiştir. Söz konusu direktif doğrultusunda yapılan çalışmalar sonucunda 23 Mayıs 1949'da ilan edilen anayasa ile Federal Almanya Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Bu gelişmeler üzerine SSCB de kendi işgal bölgesinde 7 Ekim 1949'da Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Genel ve soyut olarak aktardığımız bilgiler çerçevesinde çalışmamızda dil kolaylığı sağlamak amacıyla Federal Almanya Cumhuriyeti yerine Almanya kullanılacaktır. Demokratik Alman Cumhuriyeti ile karıştırılabileceği durumlarda ise "federal" takısı eklenecektir. Bkz., Lothar Gall, *Fragen an die deutsche Geschichte, Ideen, Kräfte, Entscheidungen von 1800 bis zur Gegenwart*, Stuttgart, Verlag Kohlhammer, 1974, ss. 184-185; Matthias Uhl, *Die Teilung Deutschlands-Niederlage, Ost-West Spaltung und Wiederaufbau 1945-1949*, Berlin, be.bra Verlag, 2009, ss. 135-136; Thomas Brechenmacher, *Die Bonner Republik-Politiches System und innere Entwicklung der Bundesrepublik*, Berlin, be.bra Verlag, 2010, s. 23.

⁷Kenneth M. Lewan, "How Germany Helped to Build Israel", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 4, No. 4, 1975, ss. 41-42; Frederick Honig, "The Reparations Agreement between Israel and the Federal Republic of Germany", *The American Journal of International Law*, Vol. 48, No. 4, 1954, s. 564.

conditio sine qua non olan Tazminat Sorunu irdelenmeye çalışılacak ve öncelikle tazminat taleplerinin kökenleri ve Almanlarla girişilen temaslara yer verilecektir. Bunun ardından müzakere süreci ile varılan uzlaşmayı mümkün kılan koşullara değinilecek ve sağlanan anlaşmanın içeriği ile etkileri analiz edilecektir.

1. Tazminat Taleplerinin Arka Planı ve İlk Temaslar

Hitler diktatörlüğünün genel bağlamda neden olduğu zararların giderilmesine yönelik ilk tazminat fikrinin izlerine Nazi karşıtı bir yeraltı örgütü olan “*Alman Halk Cephesi’nin*” (Deutsche Volksfront) Aralık 1936’daki kuruluş manifestosunda rastlanılabilmektedir. Sosyal Demokrat Hermann Brill’in etrafında kümelenmiş olan örgüt, 10 maddelik manifestosunda diktatörlüğün yıkılmasının yanı sıra haksızlıkların da tazmin edilmesi çağrısında bulunmuş ancak söz konusu manifesto, 1937 ve 1938’de genişletilerek yeniden dolaşıma sokulduğunda dahi her defasında tazminatın muhatapları olarak öncelikle siyasi muhalifler belirlenerek Yahudilerin durumuna değinilmemiştir.⁸ Yahudilerin bu noktada özel olarak vurgulanmamasını, söz konusu tarihlere soykırımın henüz vuku bulmuş olmamasıyla açıklamak mümkündür. Nitekim 1933’ten itibaren sosyal ve ekonomik hayattan aşamalı olarak uygulanan tecritlere rağmen toplama kamplarında yaşananlar II. Dünya Savaşı’nın başlangıç tarihi ile eşzamanlı gelişmiştir.

Tazminat fikrinin ilk defa bizzat Yahudiler tarafından ortaya atılması ise savaşın başlangıç yılına tekabül etmektedir. Gestapo⁹ tarafından Londra’ya sürgün edilen Shalom Adler-Rudel,¹⁰ kamuoyunda arzulanan tesiri sağlayamasa da bu talebi dile getiren ilk kişidir.¹¹ İlk aşamada Prof. Chaim Weizmann,¹² Max M. Warburg¹³ ve Prof. Norman Bentwich¹⁴ gibi İngiltere’deki önde gelen Yahudilerle paylaşılan bu fikir (*Rudel tarafından memorandum şeklinde yollanmıştır*), daha sonra “*Council for Jewish Refugees’in*” 14 Kasım 1939’daki toplantısında ele alınmış olsa da zamanlamasının “*siyasi ve taktiksel*” açıdan uygun bulunmaması nedeniyle çok fazla taraftar bulamamıştır.¹⁵ Fikrin savaşın başlangıç yılında dillendirildiğini anımsadığımızda meselenin niçin geniş kesimlere yayılmadığı sorusu kendiliğinden cevaplanmaktadır. Yine de Rudel’in bu girişiminin çok geçmeden tekerrür edecek tazminat taleplerinin zeminini oluşturması bağlamında büyük önem teşkil ettiği bizce yadsınamaz bir gerçektir.

⁸Constantin Goschler, *Schuld und Schulden: Die Politik der Wiedergutmachung für NS-Verfolgte seit 1945*, 2. Baskı, Göttingen, Wallstein Verlag, 2008, ss. 31-32.

⁹Geheimstaatspolizei-Gizli Devlet Polisi.

¹⁰Alman Yahudileri Topluluğu’nun lideri.

¹¹Nana Sagi, *German Reparations, A History of the Negotiations*, Jerusalem, The Hebrew University, The Magnet Press, 1986, s. 14; Ariel Colonomos ve Andrea Armstrong, “German Reparations to the Jews after World War II: A Turning Point in the History of Reparations”, Pablo De Greiff, *The Handbook of Reparations*, New York, Oxford University Press, 2006, s. 393.

¹²Daha sonra İsrail’in ilk Cumhurbaşkanı olacak olan C. Weizmann, bu dönemde “*Jewish Agency for Palestine*” adlı örgütün başkanlığını yapmaktadır. Jürgen Lillteicher, “Die Rückerstattung jüdischen Eigentums in Westdeutschland nach dem Zweiten Weltkrieg. Eine Studie über Verfolgungserfahrung, Rechtstaatlichkeit und Vergangenheitspolitik”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Philosophische Fakultät der Albert-Ludwigs Universität zu Freiburg*, 2002, s. 30.

¹³Hamburg kökenli ünlü bir Banker ailesine mensuptur. Lillteicher, *age*, s. 30.

¹⁴İbrani Üniversitesi’nde Profesörlük yapan Bentwich, aynı zamanda İngiliz İşçi Partisi’nin Uluslararası İlişkiler Komitesi üyesidir. Lillteicher, *age*, s. 30.

¹⁵Lillteicher, *age*, s. 30.

Örneğin çalışmamızın geri kalan kısmında ismi çok sık karşımıza çıkacak olan Nahum Goldmann,¹⁶ Rudel'den aldığı ilhamla Kasım 1941'de, Baltimore'daki **"Pan-american Jewish Conference'de"**; "eğer bir tazminat ödenecekse" kendilerinin ilk sırada yer almaları gerektiğini aktararak resmi tartışma sürecinin fitilini ateşlemiştir. Bu beyandan itibaren Tazminat Sorunu Yahudiler arasında bazı eklemelerle birlikte daha geniş çaplı bir biçimde ele alınmaya başlanmıştır.¹⁷

Bahsi geçen ilaveler George Landauer ve Siegfried Moses'in¹⁸ birbirlerinden bağımsız olarak geliştirdikleri konseptte açıkça görülebilmektedir. Hem Landauer'in 1943 tarihli memorandumunda (*Yahudilerin Tazminatına Dair*) hem de Moses'in 1944'te kaleme aldığı denemede (*Yahudilerin Savaş Sonrası Talepleri*) bireysel tazminata ek olarak Yahudi ulusuna ödenecek kolektif bir tazminat formülü ön plana çıkmış, bunun gerçekleştirilmesini mümkün kılmak için de merkezi bir merciinin kurulmasından bahsedilmiştir. Söz konusu model, başlarda bireysel tazminata öncelik verenlerce dikkate alınmadıysa da kısa sürede taraftar kitlesini artırmayı başararak, Kasım 1944'te Atlantic City'de düzenlenen **"War Emergency Conference'de"**¹⁹ Goldmann tarafından yeniden gündeme getirilmiştir. Konferansın sonuç bildirgesi Landauer ve Moses'in geliştirdikleri konsept ekseninde kaleme alınırken, Mihver Devletleri'nin etkisi altındaki topraklarda yaşamış olan Yahudilerin maddi zararlarının telafi edilmesinin yanında hayatını kaybetmiş olanlardan yola çıkılarak kolektif bir tazminatın gerekliliğine işaret edilmiştir.²⁰

1939'dan itibaren ortaya atılan fikirlerle kümülatif bir yapıya bürünen Tazminat Sorunu'nu Müttefik Devletlerin gündemine dahil etme çabaları, savaşın Almanya'nın aleyhine sonuçlanması ile ivme kazanmıştır. 20 Eylül 1945'te **"Jewish Agency"** tarafından gönderilen notada bilindik argümanlar şu maddelerle gerekçelendirilmiştir:²¹

- 1) Almanya sadece Yahudi bireylere değil, tüm Yahudi ulusuna karşı bir imha savaşı yürütmüştür.
- 2) Bu acımasız savaşın kurbanları sadece Yahudiler değil, aynı zamanda Yahudi kuruluşları ve değerleri olmuştur.

¹⁶1895'te o dönemde Çarlık Rusyası'na, bugün ise Beyaz Rusya'ya bağlı Vishnyeva (Vişneva) Kasabası'nda dünyaya gelen Goldmann, ailesinin kısa bir süre sonra Frankfurt'a yerleşmesi sonucu Almanya'da yetişmiştir. 1935'te *"Jewish Agency'nin"* Milletler Cemiyeti'ndeki temsilciliğine getirilirken; 1936'da *"World Jewish Congress'in"* kurucuları arasında yer almıştır. 1949 yılına gelindiğinde kurucuları arasında yer aldığı bu örgütün başkanlığına seçilmiştir. Kendisine hem İsrail'de hem de uluslararası alanda şöhret kazandıran esas olay ise tazminat meselesi çerçevesinde Almanya ile girişilen temaslardaki kilit isimlerden biri olmasıdır. Jehuda Reinharz ve Evyatar Friese, "Nahum Goldmann: Jewish and Zionist Statesman-An Overview", Mark A. Raider, *Nahum Goldmann-Statesman Without a State*, Albany, State University of New York Press, 2009, ss. 5, 7-8, 19.

¹⁷Sagi, *age*, s. 16; Yeshayahu Jelinek, *Deutschland und Israel 1945-1965: Ein neurotisches Verhältnis*, München, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2004, s. 49; Menachem Z. Rosensaft ve Joana D. Rosensaft, "The Early History of German-Jewish Reparations", *Fordham International Law Journal*, Vol. 25, Issue 6, 2001, ss. 6-7.

¹⁸Goldmann ile aynı tarihte Almanya'nın Köln şehrinde doğan Landauer, 1934'te Filistin'e yerleşmiş ve hayatını kaybettiği 1954'e kadar *"Jewish Agency'nin"* Alman Yahudilerinin bölgeye yerleştirilmesiyle ilgilenen biriminde yöneticilik yapmıştır. 1887 yılında o dönemde Almanya'ya, günümüzde ise Polonya'nın bir parçası olan Lautenburg (Lidzbark) şehrinde dünyaya gelen Moses ise 1937'de Filistin'e yerleşerek Almanya'daki Yahudilerin bölgeye transferi ile ilgilenen *"Haavara'nın"* üst düzey yetkililerinden biri haline gelmiştir. http://www.jewishvirtuallibrary.org/org/jsource/judaica/ejud_0002_0012_0_11827.html (ET: 20.10.2016); http://www.jewishvirtuallibrary.org/org/jsource/judaica/ejud_0002_0014_0_14254.html (ET: 20.10.2016).

¹⁹40 farklı ülkeden 289 Yahudi temsilcinin hazır bulunduğu bir organizasyondur.

²⁰Goschler, *age*, ss. 42-44.

²¹Kai Jena, "Versöhnung mit Israel? Die deutsch-israelischen Verhandlungen bis zum Wiedergutmachungsabkommen von 1952. Der Hintergrund der jüdischen Ansprüche", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 34. Jahrgang, 4. Heft, 1986, s. 458.

3) Yahudi ulusu, hayatını kaybeden Yahudilerin mirasçılarının da öldürülmelerinden dolayı Alman devletinin eline geçmiş olan malların tamamı üzerinde hak talep etmektedir.

4) Hayatta kalan mağdurların zararları giderilmeli; sosyal, siyasi ve sivil alanlardaki konularında gerekli iyileştirmeler sağlanmalıdır.

Notanın, Almanya'nın Müttefik Devletler tarafından yeniden dizayn edilmeye başlandığı bir dönemde gönderildiği dikkate alınırsa zamanlamasının akıllıca hesaplanmış olduğu ileri sürülebilirdi. Ne var ki Kasım 1947-Temmuz 1949 tarihleri arasında ABD, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerinde çıkartılan **Geri Verme Yasaları'yla** (*Rückergesetze*), tespit edilebilen Yahudi mallarının, ilgili bölgelerdeki üst otorite tarafınca tanınan Yahudi organizasyonlarına devredilmesini temel alacak olursak Müttefiklerin daha çok bireysel tazminata odaklandıkları görülecektir.²²

Sorunun esas muhatabı olan Alman tarafından ise 1949 yılının sonlarına kadar herhangi bir reaksiyon gösteril(e)memiştir. Ülkenin bu tarihe kadar Müttefik Devletlerin denetimi altında olduğunu hatırlayacak olursak zaten üst düzey bir açıklama da beklememek gerekmektedir. Dolayısıyla ilk tepkinin gelmesi Federal Almanya'nın kuruluşundan ancak altı ay sonra gerçekleşmiştir. Konrad Adenauer,²³ "*Allgemeine Wochenzeitung der Juden in Deutschland'in*"²⁴ editörü Karl Marx'la²⁵ yapmış olduğu röportajda, Alman halkının Yahudilere yapılan haksızlıkları telafi etme isteğini vurgulayarak, Tazminat Sorunu'nu zorunlu bir görev olarak addettiklerini söylemiş ve ilk aşamada İsrail devletine 10 milyon mark değerinde bir mal tesliminde bulunma niyetinde olduklarını aktarmıştır.²⁶

Bu girişim Adenauer'in ifade ettiği üzere aslında sadece bir başlangıç niteliği taşımasına rağmen İsrail kamuoyundan gelen tepkiler olumlu olmamış ve "*ölen her Yahudi için 1 Mark ve 60 Pfennig*" ödeme önerisi sert bir şekilde eleştirilmiştir.²⁷ Diğer bir nokta da Yahudilerin Tazminat Sorunu'nu Almanlarla doğrudan muhatap olmadan Müttefik Devletler aracılığıyla çözmek istemeleridir. Fakat bu strateji ile bir yere varılamayacağını 12 Mart 1951'de Almanya'daki dört işgal gücüne gönderdikleri notalarına aldıkları cevap ile öğrenmişlerdir. İsrail Devleti'nin yolladığı bu nota ile savaş boyunca 500.000 Yahudi'nin "İsrail'e" (Filistin'e) yerleştirilmiş olduğu gerekçesiyle 1,5 milyar dolarlık bir meblağ talep edilirken, 1 milyarlık kısmın Federal Almanya'dan, geriye kalanın da Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden karşılanması beklenmiştir.²⁸ ABD'nin 5 Temmuz'daki resmi cevabında Almanya'nın Tazminat Sorunu'nda zorlanamayacağı, dolayısıyla İsrail'in bu devlet ile doğrudan temasa geçmesi gerektiği yer alınca bu beklentiler boşa çıkmıştır.²⁹

²²Jena, *agm*, ss. 458-459.

²³1876'da Köln'de doğmuş; hukuk ve ekonomi eğitimi görmüştür. Siyasi kariyerine 1905'te Alman Merkez Partisi'ne katılarak başlamasının ardından 1917'de doğduğu şehrin Belediye Başkanı seçilmiş; 1921'de ise Prusya Devlet Konseyi Başkanlığı'na getirilmiştir. 15 Eylül 1949'da Şansölye olduğunda 73 yaşındadır ve 14 yıllık iktidarında ülkesini Batı'nın ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Ronald Irving, *Adenauer*, London, Longman, 2002, ss.1, 7, 15, 50, 53-54, 57-58.

²⁴Almanya'daki Yahudilerin Genel Haftalık Gazetesi. Günümüzdeki adı ile "*Jüdische Allgemeine*".

²⁵"*Komünist Manifesto*" ve "*Das Kapital*" gibi eserlerin yazarı olan Karl Marx ile karıştırılmamalıdır.

²⁶Niels Hansen, "Zur Politik Konrad Adenauer gegenüber Israel und den Juden – Moral als Staatsräson", *Die politische Meinung*, Nr. 273, 2000, s. 30.

²⁷*Agm*, s. 30.

²⁸Jena, *agm*, s. 464.

²⁹Bu noktada Sovyet cephesinden herhangi bir cevabın gönderilmediğini belirtmemiz gerekmektedir. Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kendisini Nazi geçmişinden soyutlamış olması bir yana, Michael Wolffsohn'un analizine göre bu tutumun altında yatan temel neden, Batı karşıtı söylemleriyle geleceğin potansiyel müttefikleri olarak

İsrail’de olumsuz bir etki yaratan ikinci gelişme Batılı Müttefiklerin 9 Eylül’de Almanya’daki savaş durumunu kaldırmaları olmuştur. Hâlbuki bu hususun gerektiğinde Almanya’ya karşı bir koz olarak kullanılması öngörülmüştü.³⁰ Aslında 12 Mart notasından bir ay sonra Finans Bakanı David Horowitz’in, Adenauer ile Paris’te katı bir gizlilik içerisinde yaptığı görüşmeden, İsrail’in Tazminat Sorunu’nda Müttefiklere güvenemeyeceklerini ABD notası gelmeden çok daha önce anladıklarını söyleyebiliriz. Zira buluşmada Adenauer, tazminat konusunda İsrail Devleti’nin temsilcileri ile doğrudan temas kurmaya hazır olduklarını ifade ederken, Horowitz bunun için iki ön koşul sunmuştur. Bunlardan birincisi, Yahudilere karşı işlenen suçlarda Alman halkının sorumluluğuna dair resmi bir açıklama; ikincisi de 1.5 milyar dolarlık tazminat miktarının kabulüdür. Özellikle ilk koşulun yerine getirilmesi İsrail açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü İsrail’de Almanya ile temas kurma düşüncesine geniş bir muhalefet söz konusuydu. Dolayısıyla Almanya tarafından yapılacak bu açıklamanın kamuoyundaki tepkileri törpüleyeceği hesap ediliyordu. Adenauer kesin bir taahhütte bulunmamakla beraber bu iki talebe olumlu yaklaşmış ve İsrail’in ortaya attığı tazminat miktarının büyüklüğüyle ilgili ciddi bir sorun görmediğini belirtmiştir.³¹

Ancak daha sonra görüleceği üzere Almanlar ilk koşulu kısmen revize ederek yerine getirmişlerdir. Nitekim bu talebin istenildiği şekilde karşılanması Almanların **kolektif suçluluğu** (*kollektivschuld*) kabul ettikleri anlamına gelecekti.³² Adenauer’in anılarında kaleme almış olduğu üzere Alman halkının tamamını yaşananlardan sorumlu tutmak hakkaniyetli değildi. Çünkü çoğu, gerçekleri sonradan öğrenmişti.³³ Dolayısıyla kolektif suçluluk yerine Theodor Heuss’un³⁴ 1949’da ortaya attığı **kolektif utanç** (*kollektivscham*) kavramından yola çıkılmıştır. Söz konusu kavram Alman halkının işlenen suçlardan topyekûn sorumlu tutulamayacağı ancak sonuçlarında da kaçamayacağını ifade etmekle beraber, günümüzde olduğu gibi o dönemde de üniversiteler, basın ve Alman entelijansiyasını içinde barındıran geniş bir kesim tarafından benimsenmiştir.³⁵

Bu arka plan çerçevesinde Adenauer’in 27 Eylül 1951’deki Federal Meclis konuşması, İsrail tarafının öne sürdüğü şartı karşılamakla birlikte genel anlamda Almanların ekseriyetinin konuya yönelik bakış açısını özetlemesi açısından önemlidir:

*“Federal Almanya Cumhuriyeti hükümeti [...] Almanya’daki Yahudilere yüklenen [...] acıların farkındadır. Alman halkının büyük çoğunluğu bu suçlardan öğrenmiş ve katılım göstermemiştir... Alman halkı adına kelimelerin kifayetsiz kaldığı bu suçların işlenmiş olması hem maddi hem de manevi bir telafiye zorunlu kılmaktadır... Federal Hükümet, Alman halkının en seçkin görevi olan maddi tazminat sorununu bir çözüme kavuşturmaya hazırdır”.*³⁶

Her ne kadar bu açıklama İsrail’in tam olarak beklediği vurgularla yapılmamış olsa da müzakere aşamasına geçebilme adına önemli bir gelişmedir. Esasında konjonktürel gerçekliğin

değerlendirilen Arap devletlerinin tepkisini çekmemek içindir. Michael Wolffsohn, “Das deutsch-israelische Wiedergutmachungsabkommen von 1952 im internationalen Zusammenhang”, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 36. Jahrgang, 4. Heft. 1988, s. 709.

³⁰Wolffsohn, *agm*, s. 699.

³¹Yaakov Sharett, *The Reparations Controversy-The Jewish State and German Money in the Shadow of the Holocaust 1951-1952*, Berlin/Boston, Walter de Gruyter, 2011, s. 24.

³²Hansen, *agm*, s. 30.

³³Konrad Adenauer, *Erinnerungen 1953-1955*, Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 1950, s. 132.

³⁴Federal Almanya’nın ilk Cumhurbaşkanıdır ve 1949’dan 1959’a kadar bu görevi üstlenmiştir.

³⁵Hansen, *agm*, s. 30.

³⁶Stefan Engert, “A Case Study in Atonement: Adenauer’s Holocaust Apology”, *Israel Journal of Foreign Affairs*, IV: 3, 2010, s. 116.

de İsrail'e farklı bir seçenek sunmadığı ortadadır. Zira Almanlarla doğrudan muhatap olmaktan başka alternatif yoktur ve talep edilen tazminat miktarı bu devlet için hayati önem taşımaktadır. Bir kere bağımsızlık ilanından sonra patlak veren Arap-İsrail Savaşı büyük bir maddi yüke neden olmuş ve altyapı çalışmalarını geciktirmiştir.³⁷ Sadece gün içerisinde rutin hale gelen elektrik kesintileri dahi ekonomik gelişimin önünde büyük bir engeldir.³⁸ Bu bağlamda tazminat sorununun daha fazla gecikme yaşanmadan bir an evvel çözülmesi İsrail açısından elzemdir.

Adenauer'in meclisteki açıklamasının ardından müzakere sürecinin önünde sadece iki engel kalmıştır. Bunlardan ilki tazminatın miktarı ile ilgilidir. Nitekim Adenauer, Horowitz ile yaptığı görüşmede İsraili Finans Bakanının dile getirdiği meblağın ciddi bir problem teşkil etmediğini beyan etmiş olsa da meclisteki konuşmasında herhangi bir miktardan bahsetmemiştir. Bu konu hakkında Nahum Goldmann arabulucu rolü üstlenerek Adenauer ile 6 Aralık 1951'de Londra'da görüşmüş ve müzakere sürecinin ancak 1 milyar dolarlık bir meblağın temel alınarak başlatılabileceğini belirterek bir taahhüt beklemiştir. Adenauer de muhatabına bir mektup vererek bu beklentiye karşılamiştir.³⁹ İki paragraftan oluşan bu kısa mektupta özetle şu ifadeler yer almaktadır:

“Sayın Dr. Goldmann!

[...] 27. 03. 1951 tarihinde yapılan meclis konuşması doğrultusunda
[...] Federal Hükümet, müzakerelere başlama vaktinin geldiğini düşünmektedir.
[...] Federal hükümet, bu müzakerelerde İsrail Devleti hükümetinin 12. 03. 1951
tarihli notasındaki taleplerini temel almaya hazırdır.”⁴⁰

Geriye artık sadece Knesset'in müzakerelere yeşil ışık yakması kalsa da bu durum o kadar kolay olmamıştır. Daha önceki satırlarda kısmen değindiğimiz üzere İsrail halkının büyük bir çoğunluğu Almanlarla herhangi bir temasa topyekûn olarak karşıdır ve “*Alman nefretini çocuklarımıza aşılamalıyız*”⁴¹ şeklinde sarf edilen cümleler marjinal bir görüş olmaktan ziyade toplumun geniş bir kısmında halen karşılık bulmaktadır.⁴² Dolayısıyla müzakerelerin önünü açacak oylamanın yaklaştığı tarihlerde ülke çapında büyük protestolar meydana gelmiş; özellikle Menachim Begin'in Herut Partisi şiddet olaylarını da içinde barındıran bu protestoların gelişiminde öncü bir rol oynamıştır.⁴³

Bu gelişmelere rağmen Knesset'in 9 Ocak 1952 tarihinde Almanya ile müzakerelerin başlatılması kararını alabilmesi bir anlamda dönemin Başbakanı Ben-Gurion'un kararlı duruşu

³⁷Markus A. Weingardt, *Deutsche Israel und Nahostpolitik-Die Geschichte einer Gradwanderung seit 1949*, Frankfurt/New York, Campus Verlag, 2002, s. 81.

³⁸Lewan, *agm*, s. 42.

³⁹Howard M. Sachar, *Israel and Europe-An Appraisal in History*, New York, Vintage Books, 2000, s. 39.

⁴⁰Adenauer, *age*, ss. 138-139.

⁴¹“*Jediot Acharonot*” Gazetesi'ndeki bir yazarın ifadesidir. Bkz. Ralf Balke, *Israel*, München, Verlag C.H. Beck, 2007, s. 153.

⁴²II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk süreçte Yahudilerin Almanlara bakışının tamamen intikam odaklı olduğunu söylememiz abartılı olmayacaktır. Örneğin soykırımdan sağ kurtulan bazı Doğu Avrupalı Yahudilerin Almanya'nın önemli şehirlerindeki içme suyunu zehirlenme planları bilinen bir vakadır. İsrail'in kuruluşundan sonra ise bu bakış açısı yerini salt nefrete bırakmıştır. “*Haaretz*” Gazetesi'nin yayımcısı Gershon Schocken'in 1949 yılının sonlarında, İsrail vatandaşlarına, dünyanın neresinde olursa olsun Almanlarla temas kurmayı yasaklayan bir yasanın çıkarılmasını önermesi bu nefret örneklerinden sadece bir tanesidir. Ofer Boord, “Reparationszahlungen-‘Wiedergutmachung’ – Die Aussöhnung zwischen Juden und Deutschen” <http://www.hagalil.com/2010/07/reparationszahlungen/>, (ET: 15.12. 2016).

⁴³Ralf Balke, *age*, s. 154; Michael Wolffsohn ve Thomas Brechenmacher, “Israel”, Sigmar Schmidt vd., *Handbuch der deutschen Außenpolitik*, Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, s. 507.

ve geri adım atmaması sayesinde olmuştur.⁴⁴ İsrail'deki hiçbir partinin, hayatını kaybeden 6 milyon insanı kendi siyasi programına malzeme yapmaması gerektiğini ifade eden başbakan, ülkesinin ekonomik şartlarını da dikkate alarak bu riskli adımı atmaya göze almıştır.⁴⁵ Knesset'in kararı bizzat Nahum Goldmann tarafından 17 Şubat 1952'de o esnada Londra'da bulunan Adenauer'e bildirilmiştir. Nihayetinde 1951'de başlatılan ön temaslara ardından resmi müzakere aşamasına geçmek için ortada hiçbir engel kalmamıştır.⁴⁶

2. Wassenaar'daki Resmi Müzakere Süreci

Almanya ve İsrail arasındaki resmi müzakere süreci 21 Mart 1952'de başlatılmıştır. Müzakere yeri olarak ilk etapta Brüksel düşünülürken sonuç olarak Lahey yakınlarındaki Wassenaar'da karar kılınmıştır. Kuzey Denizi kıyısında oldukça küçük bir şehir olan Wassenaar tercihinin ardında güvenlik kaygıları yatmaktadır. Özellikle radikal Yahudi gruplardan endişe edilmekteydi ki müzakerelerin başlamasıyla neredeyse eş zamanlı olarak Adenauer'e yönelik başarısız bir suikast girişimi bu endişeleri haklı çıkarmıştır.⁴⁷

Müzakerede yer alan Alman delegasyonunun başına Prof. Dr. Franz Böhm getirilmiştir. Böhm, Hitler döneminde uygulanan ırkçı politikaları eleştirmesi nedeniyle üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmış bir kişi olarak İsrail nezdinde saygı duyulan bir isimdir.⁴⁸ Delegasyonun başındaki ikinci isim olaraksa Baden-Württemberg eyaleti özelinde Yahudilere ödenecek tazminatla ilgili çalışmalar yürütmüş bir hukukçu olan Otto Küster belirlenmiştir.⁴⁹

İsrail tarafı hem devleti hem de "*Conference on Jewish Material Claims Against Germany*"yi (CJMCAG) temsilen iki farklı delegasyon ile müzakerelerde hazır bulunmuştur. Devleti temsil eden delegasyonun başında her ikisi de Almanya kökenli olan Georg Josephthal ve Felix Shinnar vardır. Josephthal, İsrail'e göç eden Yahudilerle ilgili birimin yöneticisiyken Shinnar, Dışişleri Bakanlığı'ndaki Almanya şubesinin başındaki kişidir.⁵⁰ Nahum Goldmann, bizzat CJMCAG delegasyonunun başında bulunmasa da görüşmeler kesintiye uğradığında devreye girecektir. İlerleyen süreçte görüleceği üzere görüşmelerde öncelik devletin taleplerine verilecek ve CJMCAG bu bağlamda İsrail'in lehine tavizler vermekten kaçınmayacaktır.⁵¹

Tarafların ilk defa karşı karşıya geldikleri açılış oturumuna bakıldığında en ufak bir sosyal temastan dahi titizlikle kaçınıldığı ve sıkı bir resmiyete bağlı kalındığı göze

⁴⁴Karar 50'ye karşı 61 oy ile Knesset'ten geçmiştir. Jena, *agm*, s. 466.

⁴⁵Balke, *age*, s. 154.

⁴⁶Adenauer, *age*, s. 139.

⁴⁷Söz konusu girişim bombalı paket gönderme suretiyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak paketi postaneye teslim etmeleri istenen iki küçük çocuğun aldıkları fazla bahşiş nedeniyle şüphelenip paketi postane yerine polise götürmeleri üzerine bomba burada patlamış ve bir kişinin hayatına mal olmuştur. Bu olay üzerine Paris'te beş İsrail vatandaşı (bunlardan 4'ü Menachim Begin'in Herut Partisi'ne üyedir) gözaltına alınırken aralarından sadece Elieser Sudit tutuklanmış (odasında silah bulunduğu için) ve kısa bir süre sonra sınır dışı edilmiştir. Sudit, 1994 yılında yayınladığı anılarında suikastın arkasındaki kişinin kendisi olduğunu itiraf etmekle birlikte, planlama aşamasında Menachim Begin'in de yer aldığını iddia etmektedir. Guido Knopp, "Die Mächtigen der Republik - Der Patriarch - Konrad Adenauer", *ZDF Video Profil*, 45 Dakika, 1999; Anna Reimann "Interview zum Adenauer Attentat-Historiker haben Scheuklappen", <http://www.spiegel.de/panorama/justiz/interview-zum-adenauer-attentat-historiker-haben-scheuklappen-a-421441.html>, (ET: 04. 02. 2017).

⁴⁸Brechenmacher, "Konrad Adenauer, Franz Böhm und Verhandlungen über das Luxemburger Abkommen", Kleinmann (ed.), *Historisch Politische Mitteilungen*, Köln, Böhlau Verlag, 2013, s. 305.

⁴⁹Jena, *agm*, s. 466.

⁵⁰Hans Peter Schwarz v.d., *Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (1952)*, München, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2000, s. 51.

⁵¹Adenauer, *age*, s. 139.

çarpmaktadır.⁵² Bu durum diplomatik müzakerelerin doğasından ziyade tarihsel yükün hassaslığı ile ilgilidir. İsrail delegasyonunun ekseriyeti akıcı bir şekilde Almanca bilmesine rağmen İngilizce konuşulmasını isteyerek esasında pratik olmayan bir yolu tercih etmesi -zira Böhm İngilizce bilmiyordu ve tercüme faslı doğal olarak görüşmelerin süresini uzatıyordu-buna bir örnektir.⁵³ Görüşmelerin bu şekilde uzaması ise zaten masaya somut bir çözüm formülü ile oturmayan ve ilk etapta oyalama taktiğine başvurmayı hedefleyen Alman delegasyonunun yararına olmuştur.

Söz konusu tutumun arka planında yatan temel neden, Wassenaar'daki müzakerelerle eş zamanlı olarak Almanya'nın Londra'daki Borçlar Konferansı'nda çetin bir süreçten geçmesidir.⁵⁴ Bilhassa Londra'daki müzakereleri yürüten Hermann Abs,⁵⁵ Wassenaar'da kesinlikle bir taahhüt altına girilmemesi gerektiğini ve görüşmelerin sadece taleplerin tespiti ile sınırlandırılmasını savunmuştur.⁵⁶ Dönemin Finans Bakanı Fritz Schäffer da federal bütçenin İsrail ve CJMCAG'nin beklentilerini karşılayacak kapasitede olmadığından hareketle Wassenaar'daki müzakerelere karşı çıkmıştır.⁵⁷ Bu açıdan Böhm ve Küster'i bekleyen asıl zorluk daha çok kendi saflarından kaynaklanmıştır.⁵⁸

Yetkileri oldukça sınırlandırılmış bir şekilde müzakerelere katılan ikilinin, sağlanacak anlaşmanın Londra'daki konferansa bağlı olduğunu aktarmaları, İsrail tarafında doğal olarak derin bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Onlara göre iki devlet arasındaki sorun *sui generis* bir karaktere sahip olması hasebiyle Almanya'nın diğer tüm sorumluluklarından öncelikli olmalıdır. Almanlar ise sorunun bu özelliğini kabul etmekle birlikte Londra'dan çıkacak sonuçtan bağımsız hareket edemeyeceklerini yinelemekle yetinmişlerdir.⁵⁹ Aslında Böhm ve Küster'in de kişisel olarak Londra Konferansı'nın akıbetine bağlı kalınmasını doğru bulmadıklarını belirtmek gerekmektedir.⁶⁰ Ancak aldıkları talimatlara uymaktan başka çareleri yoktur.

Bahsi geçen görüş ayrılıklarına rağmen 24 Mart'taki ikinci oturum, ilkinde göre nispeten daha rahat bir atmosferde geçmiştir. Özellikle Shinnar ve Küster'in Stuttgart'ta aynı okula gittiklerini öğrenmeleri resmi havayı bertaraf etmiş ve müzakerelerin ilerleyen safhalarında artık sadece Almanca konuşulmaya başlanmıştır. İsrail'in temel amacı mümkün olan en kısa sürede yüklü bir miktarın elde edilmesidir. Bu doğrultuda talep edilen miktarın 1 milyar dolar (4.2 milyar mark) olduğu belirtilmiş ve bunun da 5 ila 7 yıl arasında bir periyotta ödenmesi

⁵²Jena, *agm*, s. 468.

⁵³Schwarz, *age*, ss. 192-193.

⁵⁴1950'lerin başlarında Almanya'nın 30 milyar mark civarında bir yurtdışı borcu bulunmaktadır ve bu miktarın yarısı I. Dünya Savaşı sonrasına aittir. Londra'daki konferans bu borçların tazmini ile ilgilidir. Björn Lampe, "Londoner Schuldenerlass-Starhilfe für Deutschland", <http://www.spiegel.de/einestages/londoner-schuldenerlass-a-946561.html>, (ET: 03. 02. 2017).

⁵⁵Alman bankacı. "Deutsche Bank'ı" Almanya'nın en etkin kurumlarından biri haline getirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın kalkınması ile ilgili olarak ülkesinin sembol isimlerden biridir. <http://www.bankgeschichte.de/de/content/862.html>, (ET: 4. 02. 2017).

⁵⁶Schwarz, *age*, s. 209.

⁵⁷Jena, *agm*, ss. 472-473.

⁵⁸Alman halkının tepkisine bakıldığında da ortaya çok olumlu bir tablo çıkmamaktadır. Ağustos 1952'de yapılan bir ankete göre % 44'lük bir kesim İsrail'e yapılacak olası ödemeleri gereksiz bulurken, % 24'lük bir kesim ödemelere karşı çıkmamakla beraber telaffuz edilen miktarı yüksek bulduklarını belirtmiştir. Constantin Goschler, *Wiedergutmachung: Westdeutschland und die Verfolgten des Nationalsozialismus 1945-1954*, München, Oldenbourg Verlag, 1992, s. 213.

⁵⁹Yeshayahu A. Jelinek, "Die Krise der Shilumim/Wiedergutmachungs-Verhandlungen im Sommer 1952, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 38. Jahrgang, 1. Heft, 1990, s. 116.

⁶⁰Brechenmacher, *age*, s. 312.

önerilmiştir.⁶¹ Yapılan pazarlıklar sonucunda 715 milyon dolara (3 milyar mark) kadar bir indirim sağlanabilmiştir.⁶² Bunun üzerine Böhm ve Küster tarafından söz konusu miktarın kabulünü tavsiye eden bir rapor hazırlanarak Adenauer'e gönderilmiştir.

Raporun Bonn yönetimi nezdinde değerlendirilmesi 5 Nisan'da gerçekleştirilirken⁶³ İsrail de bu esnada ABD üzerinden toplantıyı etkileme girişiminde bulunmaktan kaçınmamıştır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson üzerinden verilen mesajda, İsrail yönetiminin siyasi bir girdapta bulunduğu ve Wassenaar'daki müzakerelerin kesintiye uğramaması gerektiği ifade edilmiştir. Aslına bakılırsa müzakereler boyunca tam anlamıyla bir ABD baskısından bahsetmek mümkün değildir. Söz konusu devlet her ne kadar İsrail'in taleplerine sempati ile baksa da Almanya'nın kapasitesini zorlamak istememiştir. Nitekim Almanları karşılamayacakları bir yükümlülüğün altına sokmak bu ülkeyi daha fazla ABD yardımına muhtaç kılabilirdi.⁶⁴ Bu da Atlantik ötesinde arzu edilmemekteydi.

Toplamda üç saat süren değerlendirme sürecine gelince en şiddetli muhalefeti yine Abs sergilemiştir. Abs'in bakış açısı nettir: Londra'dan bir sonuç alınmadıkça her hangi bir miktar tespitinde kesinlikle bulunulmamalıdır. Toplantı tutanaklarının içeriğine bakıldığında Adenauer'in de ilk etapta mesafeli bir yaklaşım sergilediği görülebilmektedir.⁶⁵ Ancak Böhm ve Küster ikilisi Goldmann'a iletilen taahhüt mektubunu hatırlatarak, muhataplarını daha fazla oyalamalarının mümkün olmadığını aksi takdirde Adenauer'in itibarının zedeleneceğini vurgulamışlardır.⁶⁶ Nihayetinde Abs'in istifa tehdidine rağmen Wassenaar ikilisinin ısrarları sonuç vermiş ve en azından miktar tespiti yapma yetkisi zor da olsa elde edilebilmiştir.

Taraflar 7 Nisan'da bir araya geldiklerinde Böhm alınan kararı muhataplarına iletmiş ancak düşünülenin aksine bu karar İsrail delegasyonunca yeterli bulunmamıştır. Shinnar, miktar tespitinin ötesinde Almanlardan ödemenin koşullarına (periyot/ yıllık ödeme miktarı) dair yazılı bir açıklama beklerken, Böhm'ün böyle bir açıklamayı Londra'daki müzakerelerin yeniden başlamasından bir ay sonra yani 19 Mayıs'ta yapabileceğini belirtmesi üzerine görüşmelere ara verilmek zorunda kalınmıştır.⁶⁷ Bu ara, beklenilenin aksine yaklaşık on hafta kadar sürmüştür.

2.1. Kriz Aşaması

Somut bir gelişmenin sağlanamadığı bu ilk sürecin akabinde Bonn'daki iç anlaşmazlıkların had safhaya ulaştığını söylemek mümkündür. Böhm ve Küster, sürecin rölantiye alınmasından endişe ettikleri için basına demeçler vermek suretiyle bir kamuoyu baskısı oluşturmayı ve böylece yönetimin karar almasını hızlandırmayı amaçlamışlar ancak bu girişimleri bilhassa Schäffer tarafından büyük tepki çekmiştir. Adenauer ise bu süreçte odak noktasını tamamen "*Avrupa Savunma Topluluğu*"⁶⁸ ve "*Almanya Anlaşması'na*"⁶⁹ yönelttiği için ilk etapta tartışmaların dışında kalmıştır.

⁶¹Jena, *agm*, s. 469.

⁶²Jelinek, *age*, s. 118.

⁶³Adenauer, Böhm, Küster ve Abs'in yanı sıra toplantıya katılan diğer isimler şunlardır: Franz Blücher (Şansölye Yardımcısı), Ludwig Erhard (Ekonomi Bakanı), Walter Hallstein, Herbert Blankenhorn, Alfred Hartmann, Bernhard Wolff, Abraham Frowein, Schwarz, *age*, s. 261.

⁶⁴Jelinek, *Deutschland und Israel 1945-1965: Ein neurotisches Verhältnis*, s. 178.

⁶⁵Schwarz, *age*, s.91.

⁶⁶Jena, *agm*, s. 470.

⁶⁷Goschler, *age*, s. 272.

⁶⁸Kökene 24 Ekim 1950 tarihli Pleven Planı'na dayanmaktadır. Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı gibi uluslararası bir niteliğe sahip olması öngörülmüştür. Almanya özelindeki amacı ise bu ülkenin silahlandırılmasının ABD ve İngiltere tarafından bir oldu-bittiye getirilmesini engellemektir. Nitekim Kore Savaşı'nın patlak vermesi Almanya'nın yeniden silahlandırılmasını düşünülebilir kılmış ve Churchill 11 Ağustos 1950'de Avrupa

İsrail tarafında da durum farklı değildir. Muhafiflerin baskısı artarken Knesset’te, Almanya ile yapılan müzakerelerin derhal sonlandırılmasına dair bir oylama yapılmıştır (7 Mayıs 1952). Oylamanın sonucunda muhaliflerin bu talebi reddedilmiş olsa da görüşmelerin ancak Almanya tarafından “somut; tatmin edici ve bağlayıcı” bir teklif geldiğinde tekrar başlatılması kararı alınmıştır. Aynı gün içerisinde Böhm-Küster ile Schäffer arasında şiddetli bir tartışma yaşanmıştır. Schäffer, İsrail’in bu kararını bir provokasyon olarak değerlendirmiş ve mevcut durumda görüşmelerin anlamını yitirdiğini belirtmiştir. Zira ona göre bütçe yetersizliği nedeniyle ne şimdi ne de daha sonra İsrail’in istediği şekilde bir teklifin yapılması mümkün değildir. Bunun üzerine Küster görevinden istifa etme kararı almış ancak Adenauer’in ricası üzerine bu kararını bir sonraki kabine toplantısına kadar ertelemiştir.

14 Mayıs’ta yapılan kabine toplantısında taraflar arasındaki görüş ayrılıkları daha da derinleşmiştir. Böhm, tazminat miktarı ve bunun hangi periyotlarda ödeneceği konusuna hiç değinmeden, ilk yıllarda 200-300 milyon marklık mal tesliminde bulunulmasını önerirken; Abs bu miktarın 100 milyonu geçmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Schäffer ise bütçenin yetersiz olduğunu yinelemiştir. 3 milyar marklık bir tazminat borcunun, her yıl 100 milyonluk bir ödeme ile kapatılması 25 yıllık bir süreye tekabül etmektedir. İsrail’in böyle bir teklifi kabul etmeyeceği aşikârdır. Abs ise İsrail’in, İngilizlerden kredi talebinde bulduklarını ve olumsuz bir yanıt aldıklarını öğrenmiş dolayısıyla da İsrail’in içinde bulunduğu finansal krizden yararlanabileceklerini düşünmüştü. Önerisini kabul ettiremeyen Böhm, bu plana şiddetle karşı çıkarken iki gün sonra gerçekleştirilen bir diğer kabine toplantısında yine bir netice alamayınca Küster gibi istifa etme kararı almıştır.⁷⁰

Bu esnada Londra’ya dönmüş olan Abs, kabine toplantısında dile getirdiği miktarı 19 Mayıs’ta bizzat Shinnar’a teklif etmiş ancak Shinnar’ın tepkisi sert olmuştur. Aynı gün içinde Goldmann, Abs’ın önerisini yeren bir mektubunu Adenauer’e iletmiştir. İktidara gelişinden bu

Konseyi’nde yaptığı konuşmada Almanların da katılımıyla bir “Avrupa Ordusu” kurulmasını gündeme getirmişti. Fransızlar ise bu konuda ciddi kaygılara sahip olsalar da Alman silahlanmasının sadece bir zaman meselesi olduğunu anlayarak bunun en azından kendi kontrollerinde gelişmesi için “Avrupa Savunma Topluluğu” fikrini ortaya atmışlardı. Ne var ki Fransa Ulusal Meclisi’nin Avrupa Savunma Topluluğu Sözleşmesi’ni 30 Ekim 1954’te reddetmesi nedeniyle söz konusu girişim hayata geçirilemeyecekti. Bkz. Barış Özdal, *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı? Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası Oluşturma Süreçlerinin Tarihsel Gelişimi*, Bursa, Dora Yayınları, 2013, ss. 74-75; Mareike König ve Mattias Schulz, *Die Bundesrepublik Deutschland und Europäische Einigung 1949-2000*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2004, s. 404.

⁶⁹Federal Almanya Cumhuriyeti 1949 yılında kurulduğunda yarı-egemen bir statüye sahipti ve üst otorite Müttefik Yüksek Komisyonu’na aitti. Bir önceki dipnotta belirttiğimiz üzere Kore Savaşı ile Alman silahlanmasının gündeme gelmesi ise tam-egemenliğin elde edilebilmesi açısından bir fırsat olarak görülmüştür. Bu çerçevede Müttefikler ile Almanya arasındaki ilişkileri düzenleyen “Almanya Anlaşması” Adenauer ve “üç büyük gücün Dışişleri Bakanları tarafından 26 Mayıs 1952’de Bonn’da imzalan[mıştır]. [Anlaşmanın] birinci maddesine göre [Almanya]; iç ve dış meselelerinde tam yetki sahibi olacak; işgal statüsü sonlandırılacak ve [Müttefik Yüksek Komisyonu] kaldırılacaktır.” Bundan sonra ilişkiler Büyükelçiler aracılığıyla yürütülecektir. Ancak yetkiler genişletilse de tam bir egemenlik devri söz konusu değildir. “Nitekim [anlaşmanın] ikinci maddesi uyarınca Müttefiklerin bu ülkedeki askeri birliklerinin konumu... saklı tutulmuştur.” Olası bir tehdit durumunda da Müttefiklerin olağanüstü hal ilan ederek gerekli tedbirlere başvurabileceği ifade edilmiştir. “[Anlaşmanın] yürürlüğe girmesi... [Avrupa Savunma Topluluğu Sözleşmesi’nin] yürürlüğe girmesine bağlı kalmıştır. Fransız girişimlerinin bir sonucu olan bu şart [Almanya Anlaşması’nın] son maddesinde yer almaktadır.” Tüm bunlara rağmen anlaşma tam-egemenlik yolunda önemli bir adımdı. Ne var ki Avrupa Savunma Topluluğu Anlaşması’nın kabul edilmemesi, Almanya Anlaşması’nın da yürürlüğe girmesini engellemiştir. Almanya’nın tam-egemen bir statüye erişmesi ise 5 Mayıs 1955’te gerçekleşmiştir. Cafer Tayyar Karadağ, “Almanya’nın Yeni Doğu Politikası: ‘Ostpolitik’ (1969-1974)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2015, s. 47.

⁷⁰Jena, *agm*, ss. 471-473; Schwarz, *age*, ss. 353, 375-376.

yana ülkesini geçmişin prangalarından kurtarıp Batı dünyasının vazgeçilmez bir parçası haline getirmeye çalışan yaşlı Şansölye artık inisiyatif almak zorunda kalmıştır. Zira müzakerelerin sekteye uğraması dışarıda Almanya'ya yönelik olumsuz bir algı yaratabilirdi.⁷¹ Dolayısıyla hiç vakit kaybetmeden ertesi gün Böhm'ü çağıran Alman lider, kendisinden istifasını geri çekmesini ve bir çözüm önerisi hazırlamasını istemiş; bunun üzerine Böhm, 3 milyar markın 8 ila 12 yıl içinde ve sadece mal şeklinde ödenmesini içeren bir plan hazırlamıştır. İlk ödemeler en az 200 milyon mark değerinde olacaktır. Planı kabul edilebilir bulan Adenauer, Böhm'ün derhal Paris'e gidip Goldmann ile buluşmasını talep etmiştir.

23 Mayıs'taki bu gayri-resmî görüşmede Goldmann, plan üzerinde biraz daha çalışılması gerektiğini belirtse de genel olarak olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Aynı görüşmede CJMCAG'ye ödenecek miktar da gündeme getirilmiş ve müzakerelerin hızlandırılması amacıyla 500 milyon dolar yerine 500 milyon markın yeterli olacağı ifade edilerek bu miktarın İsrail devleti ile yapılacak anlaşmanın içeriğine eklenmesi önerilmiştir. Böylece Almanya sadece İsrail'e ödeme yapacak, CJMCAG de kendi payına düşen meblağı bu devletten alacaktır.

Paris'teki bu görüşmenin ardından Goldmann ve Shinnar 10 Haziran'da Bonn'a giderek Adenauer ve Böhm ile bir araya gelmişlerdir.⁷² Tarafların uzlaştıkları noktaları özetleyen bir taslak metin hazırlanarak, 3,4-3,5 milyar marklık bir miktarın 14 yıl içinde ödenmesi öngörülmüştür. CJMCAG'nin elde edeceği tazminat da bu miktarın içindedir. Aynı zamanda Wassenaar müzakerelerinin Londra'daki konferansın akıbetine bağlı olmayacağı konusunda anlaşmaya varılmış ve alınan bu kararlar Adenauer'in baskısı neticesinde bir hafta sonra kabine tarafından onaylanmıştır.⁷³ Artık ikinci aşamaya geçmek için hiçbir engel kalmamış ve kısa bir süre öncesine kadar müzakereleri kopma noktasına getiren krizler yoğun bir diplomasi trafiği sayesinde aşılmıştır.

2.2. Lüksemburg Anlaşması'nın İmzalanması

7 Nisan'da ara verilen müzakerelerin ikinci aşaması 28 Haziran'da başlamış ve Ağustos sonuna kadar devam etmiştir.⁷⁴ Bonn'da hazırlanan metin üzerinden şekillenen müzakerelerde daha çok hukuki detaylar üzerine odaklanılmıştır.⁷⁵ Öte yandan Böhm, CJMCAG'ye ödenecek tazminatın kapsamına, Musevi olmayan Yahudileri de dâhil etmeye çalışmıştır. İlk etapta bu konunun diğer hayır kurumlarının meselesi olduğu görüşünü savunan CJMCAG delegasyonu ise son kertede 500 milyon marktan %10'luk bir kısmın (50 milyon mark) bahsedilen kesim için ayrılmasını teklif ederek, bu miktarın dağıtımını da Almanya'nın inisiyatifine bırakmıştır.

Ağustos sonunda hazır hale getirilen anlaşma metni, 8 Eylül tarihinde kabineye sunulmuştur. Schäffer bilindik argümanlarıyla muhalefet etmesine rağmen metin kabineden geçebilmiş ve 10 Eylül 1952 tarihine gelindiğinde İsrail Dışişleri Bakanı Moshe Scharet ile Adenauer tarafından Lüksemburg'da imzalanmıştır.⁷⁶ Anlaşma 16 maddeden oluşmaktadır. Toplam tazminat miktarının 3,45 milyar mark (833 milyon dolar) olduğu ilk maddede yer alırken, 2. maddede ödemelerin büyük bir kısmının mal ve hizmet şeklinde gerçekleştireceği ifade edilmiştir (miktarın %30'luk bir kısmı ile İsrail'in ham petrol ihtiyacı karşılanacaktır). 3.

⁷¹Jelinek, *agm*, ss. 129-130.

⁷²Toplantıda Abs ve Hallstein da yer almışlardır.

⁷³Schwarz, *age*, ss 423-415; Jena, *agm*, ss. 475-476.

⁷⁴Adenauer, *age*, s. 153.

⁷⁵Brechenmacher, *age*, s. 317.

⁷⁶Jena, *agm*, ss. 478-479.

madde ile ödeme süresi saptanmış; buna göre ilk iki sene içerisinde 400 milyon; sonraki 9 sene boyunca 310 milyon; son yılda ise 260 milyon marklık bir ödeme yapılması öngörülmüştür.⁷⁷

Lüksemburg Anlaşması ile taraflar uzun bir müzakere sürecinin sonucunda uzlaşmaya varabilmişlerdir. Ancak Anlaşma ekseninde dönen tartışmalar daha bitmemiştir. Nitekim Ortadoğu'daki dengelerin İsrail lehine değişeceğini düşünen Arap devletleri İsrail ile Almanya arasındaki bu gelişmeyi protesto etmişler ve Anlaşmanın yürürlüğe girmesi halinde ekonomik boykot tehdidinde bulunmuşlardır. Almanlar ise Arapların bu tepkilerini, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 1958 tarihli bir raporunda ifade edildiği üzere "ikiyüzlü" bir politika ile bertaraf etmişlerdir. Alman dışişlerinden bir yetkilinin Mısır'ın Frankfurt başkonsolosuna, "dış güçlerin" kendilerini zorladıklarını; Adenauer'in de Suriye büyükelçisine, anlaşmayı Amerikalıların baskısı nedeniyle imzalamaya mecbur kaldıklarını söylemesi buna bir örnektir.⁷⁸ Hâlbuki daha önce kısmen ifade ettiğimiz üzere her hangi bir dış baskı söz konusu olmamış ve Almanya tamamen kendi inisiyatifiyle söz konusu süreci başlatıp sonlandırmıştır.

Arap devletlerinin tepkileri bu şekilde giderilirken Lüksemburg Anlaşması da 20 Şubat 1953'te Federal Konsey; 18 Mart 1953'te ise Federal Meclis tarafından onaylanmıştır. Knesset'in onayı da 22 Mart'ta gerçekleştirilmiştir. Almanya, 1965 yılına kadar anlaşmanın içerdiği tüm yükümlülükleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmiştir.⁷⁹ İsrail de bu süreçte elde ettiği tazminatın % 38'ini sanayi tesislerinin yapımına yatırmış; % 24'ünü metal, hammadde, sanayi ve tarım ürünleri için kullanmış, % 8'ini de ulaştırma ve finansal hizmetlerin ödemesine ayırmıştır. Bu açıdan bakıldığında Anlaşmanın, İsrail ekonomisi açısından sadece kısa vadede değil uzun vadede de ne kadar önem taşıdığı daha kolay anlaşılabilir.⁸⁰

Sonuç

Çalışmamız kapsamında analiz ettiğimiz Lüksemburg Anlaşması, imzalandığı dönemde henüz yarı-egemen bir statüye sahip olan Almanya'nın ilk kez tam-egemen bir devlet gibi her hangi bir Müttefik devletin baskısına/direktifine maruz kalmadan başarı ile pratiğe geçirebildiği ilk anlaşmadır.

Söz konusu bu Anlaşma aynı zamanda diplomasi tarihi açısından ünik bir konumdadır. Zira ilk defa bir devlet, Konrad Adenauer'in görüşlerinde somut bir biçimde görüldüğü üzere etik sebepleri gerekçe göstererek selefinin gerçekleştirdiği eylemlerin sorumluluğunu üstlenmiş ve sonuçlarını "telafi" etmeyi kabul etmiştir. Ancak süreci sadece etik sebeplerle açıklamak da yetersiz kalacaktır. Bu bağlamda Almanya'nın siyasi; İsrail'in de ekonomik çıkarlarının, etik kaygılardan daha etkili bir faktör olduğu unutulmamalıdır. Zira Anlaşmanın imzalandığı dönemde Almanya'nın dış politikadaki temel amacı, Batı dünyasının siyasi, askeri ve ekonomik anlamda vazgeçilmez bir parçası haline gelmektir. İsrail ile varılacak bir uzlaşma bu anlamda geçmişte yaşananların getirdiği yükü hafifletmenin ve artık farklı bir Almanya'nın var olduğu algısını oluşturmanın aracı olarak değerlendirilmiş ve ülkenin Batı dünyasına entegrasyonu açısından önemli bir işleve sahip olmuştur. İsrail açısından bir değerlendirme yapıldığında ise Anlaşma koşullarının yerine getirildiği 12 yıllık süre içinde sadece gayri safi milli hasılanın 3 kat artması bile ekonomik getirilerin boyutunu gözler önüne sermektedir. Özellikle alt yapı çalışmalarının hızlandırılabilmesi sayesinde söz konusu dönemde İsrail'e göç

⁷⁷"Abkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und dem Staate Israel, 10. September 1952", http://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0016_lux_de.pdf, (ET: 20. 02. 2017).

⁷⁸Wolffsohn, *agm*, s. 693.

⁷⁹Jena, *agm*, ss. 479-480.

⁸⁰Boord, *agm*.

eden yüzbinlerce Yahudi için istihdam ve yerleşim alanları yaratılabilmiş ve İsrail'in bir devlet olarak varlığını devam ettirebilmesi mümkün kılınmıştır.

Anlaşmanın aynı zamanda, Almanya-İsrail ilişkilerinin normalleşmesindeki ilk adımı oluşturduğunu söylemek de mümkündür. 1965'te kurulan diplomatik ilişkiler, Anlaşma ile oluşan güven ortamının bir sonucu olurken özellikle Almanya'nın ilgili dönemde yaşanan gelişmelerde İsrail'in lehine bir tutum benimsemesi Tel-Aviv yönetimince takdirle karşılanmıştır. Örneğin Eisenhower yönetimi, İsrail'in 1956'daki Süveyş Krizi esnasında işgal ettiği Sina Yarımadası ile Gazze Şeridi'nden çıkması için Almanya'dan bu devlete ödediği tazminatı dondurup ekonomik ambargo uygulamasını istediğinde beklediği desteği alamamış ve Anlaşma koşulları aynen devam ettirilmiştir. İsrail bu gelişmeler neticesinde Almanya ile diplomatik ilişkilerin tesisi için girişimlerde bulunmuşsa da Almanya ilk etapta temkinli davranmıştır. Hâlbuki Bonn yönetimi Tazminat Sorunu'nun hemen ardından, İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmaya hazır olduğunu bildirmiş ancak İsrail yönetimi çekimser kalmıştır. Almanların bu diplomatik manevralarının nedeni, Arap dünyasındaki çıkarlarını tehlikeye atmak istememeleri ve 1955'ten itibaren Hallstein Doktrini'ni uygulamaya sokmalarından kaynaklanmıştır.

Söz konusu gelişmelere rağmen ilişkilerin resmiyete dökülmesine kadar geçen süre zarfında oldukça aktif bir sürecin yaşandığı belirtilebilir. Özellikle Süveyş Krizi'nin ardından ikili ilişkiler askeri alana da sirayet ederken, Almanya'dan ithal edilen askeri malzemelere karşılık olarak daha sonra bu ülkeye Uzi tipinde hafif makineli tüfek ile askeri üniforma ihraç edilmiştir. 1963'e gelindiğinde ise İsrail, Almanya'dan ilk kredisini almıştır. Bu süreçten sonra Almanya'dan temin edilen düşük faizli krediler olağan hale gelecektir.

İki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler ise 12 Mayıs 1965 tarihinde kurulabilmiştir. Bunda iki devlet arasındaki askeri ilişkinin ortaya çıkması ve bununla bağlantılı olarak Almanya'nın Arap devletleri ile ilişkilerinin bozulması büyük bir rol oynamıştır. Ancak diplomatik ilişkilerin yansımalarına bakıldığında Almanya'nın en baştan beri kaygılandığı hususun hayata geçmediği görülmektedir. Nitekim içinde Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın da bulunduğu 10 Arap devleti bu gelişme üzerine Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesse de ekonomik ilişkiler olduğu gibi kalmış ve bu devletlerden hiç biri Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni tanıma yoluna gitmemiştir.

Sonuç olarak günümüzde Almanya ile İsrail arasındaki ilişkilerden bahsedilirken "özel/ünik" sıfatı kullanılmakta ve sürekli devam eden bir normalleşmeden bahsedilmektedir. Normalleşme süreci bizce nihai olarak tamamlanmış değildir. Zira İsrail, Almanya için hala *primer inter pares* (eşitler arası birinci) konumundadır. İsrail'in, kendisini -bazı istisnalar dışında- "kayıtsız-şartsız" destekleyen bir Almanya'dan mahrum kalmamak adına normalleşmeyi sürekli devam eden/edecek olan bir süreç olarak değerlendirmek istediği ise ortadadır.

Kaynakça

Kitaplar

ADENAUER, Konrad. *Erinnerungen 1953-1955*, Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 1950.

ARI, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2007.

- BALKE, Ralf. *Israel*, München, Verlag C.H. Beck, 2007.
- BRAKEL, Alexander. *Der Holocaust-Judenverfolgung und Völkermord*, Berlin, be.bra Verlag, 2008.
- BRECHENMACHER, Thomas. “Konrad Adenauer, Franz Böhm und Verhandlungen über das Luxemburger Abkommen”, Kleinmann (Ed.), *Historisch Politische Mitteilungen*, Köln, Böhlau Verlag, 2013.
- BRECHENMACHER, Thomas. *Die Bonner Republik-Politisches System und innere Entwicklung der Bundesrepublik*, Berlin, be.bra Verlag, 2010.
- DE GREIFF, Pablo. *The Handbook of Reparations*, New York, Oxford University Press, 2006.
- GALL, Lothar. *Fragen an die deutsche Geschichte, Ideen, Kräfte, Entscheidungen von 1800 bis zur Gegenwart*, Stuttgart, Verlag Kohlhammer, 1974.
- GOSCHLER, Constantin. *Wiedergutmachung: Westdeutschland und die Verfolgten des Nationalsozialismus 1945-1954*, München, Oldenbourg Verlag, 1992.
- GOSCHLER, Constantin. *Schuld und Schulden: Die Politik der Wiedergutmachung für NS-Verfolgte seit 1945*, 2. Baskı, Göttingen, Wallstein Verlag, 2008.
- IRVING, Ronald. *Adenauer*, London, Longman, 2002.
- JELINEK, Yeshayahu. *Deutschland und Israel 1945-1965: Ein neurotisches Verhältnis*, München, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2004.
- KÖNIG, Mareike ve Mattias Schulz, *Die Bundesrepublik Deutschland und Europäische Einigung 1949-2000*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2004.
- SAGI, Nana. *German Reparations, A History of the Negotiations*, Jerusalem, The Hebrew University, The Magnet Press, 1986.
- SACHAR, Howard. *Israel and Europe-An Appraisal in History*, New York, Vintage Books, 2000.
- SCHMIDT, Sigmar. vd. *Handbuch der deutschen Außenpolitik*, Wiesbaden, Verlag für Sozialwissenschaften, 2007.
- SCHWARZ, Peter vd., *Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland (1952)*, München, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2000.
- SHARETT, Yaakov. *The Reparations Controversy-The Jewish State and German Money in the Shadow of the Holocaust 1951-1952*, Berlin/Boston, Walter de Gruyter, 2011.
- UHL, Matthias. *Die Teilung Deutschlands-Niederlage, Ost-West Spaltung und Wiederaufbau 1945-1949*, Berlin, be.bra Verlag, 2009.
- ÖZDAL, Barış. *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı? Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası Oluşturma Süreçlerinin Tarihsel Gelişimi*, Bursa, Dora Yayınları, 2013.
- RAIDER, Mark. *Nahum Goldmann-Statesman Without a State*, Albany, State University of New York Press, 2009.

WEINGARDT, Markus. *Deutsche Israel und Nahostpolitik-Die Geschichte einer Gradwanderung seit 1949*, Frankfurt/New York, Campus Verlag, 2002.

Makaleler

ENGERT, Stefan. "A Case Study in Atonement: Adenauer's Holocaust Apology", *Israel Journal of Foreign Affairs*, IV: 3, (2010), s. 111-122.

HANSEN, Niels. "Zur Politik Konrad Adenauer gegenüber Israel und den Juden – Moral als Staatsrason", *Die politische Meinung*, Nr. 273, (2000), s. 25-33.

HONIG, Frederick. "The Reparations Agreement between Israel and the Federal Republic of Germany", *The American Journal of International Law*, Vol. 48, No. 4, (1954), s. 564-578.

JELINEK, Yeshayahu A. "Die Krise der Shilumim/Wiedergutmachungs-Verhandlungen im Sommer 1952", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 38. Jahrgang, 1. Heft, (1990), s. 113-139.

JENA, Kai. "Versöhnung mit Israel? Die deutsch-israelischen Verhandlungen bis zum Wiedergutmachungsabkommen von 1952. Der Hintergrund der jüdischen Ansprüche", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 34. Jahrgang, 4. Heft, (1986), s. 457-480.

LEWAN, Kenneth M. "How Germany Helped to Build Israel", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 4, No. 4, (1975), s. 41-64.

ÖZDAL, Barış. "Modern Diplomasinin Gelişiminde Etkili Olan Unsurlar", Barış Özdal, R. Kutay Karaca (Ed.), *Diplomasi Tarihi 1*, 1. Baskı, Bursa, Dora Yayınları, (2015), s. 219, 224, 227.

ROSENSAFT Menachem Z. ve Joana D. Rosensaft, "The Early History of German-Jewish Reparations", *Fordham International Law Journal*, Vol. 25, Issue 6, (2001), s. 1-45.

WILDT, Michael. "Krieg und Holocaust", *Informationen zur politischen Bildung*, Nr. 316, (2012), s. 4-5.

WOLFFSOHN, Michael. "Das deutsch-israelische Wiedergutmachungsabkommen von 1952 im internationalen Zusammenhang", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 36. Jahrgang, 4. Heft. 1988.

Tezler

KARADAĞ, Cafer Tayyar. "Almanya'nın Yeni Doğu Politikası: 'Ostpolitik' (1969-1974)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2015.

LILLTEICHER, Jürgen. "Die Rückerstattung jüdischen Eigentums in Westdeutschland nach dem Zweiten Weltkrieg. Eine Studie über Verfolgungserfahrung, Rechtstaatlichkeit und Vergangenheitspolitik", Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Philosophische Fakultät der Albert-Ludwigs Universität zu Freiburg*, 2002.

İnternet Kaynakları

Guido Knopp, "Die Mächtigen der Republik - Der Patriarch - Konrad Adenauer", *ZDF Video Profil*, 45 Dakika, 1999.

Anna Reimann “Interview zum Adenauer Attentat-Historiker haben Scheuklappen”,
<http://www.spiegel.de/panorama/justiz/interview-zum-adenauer-attentat-historiker-haben-scheuklappen-a-421441.html>, (ET: 04. 02. 2017).

Björn Lampe, “Londoner Schuldenerlass-Starhilfe für Deutschland”,
<http://www.spiegel.de/einestages/londoner-schuldenerlass-a-946561.html>, (ET: 03. 02. 2017).

Ofer Boord, “Reparationszahlungen-‘Wiedergutmachung’ – Die Aussöhnung zwischen Juden und Deutschen” <http://www.hagalil.com/2010/07/reparationszahlungen/>, (ET: 15.12. 2016).

“Abkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und dem Staate Israel, 10. September 1952”, http://www.1000dokumente.de/pdf/dok_0016_lux_de.pdf, (ET: 20. 02. 2017).

http://www.jewishvirtuallibrary.org/org/jsource/judaica/ejud_0002_0012_0_11827.html
(ET: 20.10.2016).

http://www.jewishvirtuallibrary.org/org/jsource/judaica/ejud_0002_0014_0_14254.html
(ET: 20.10.2016).

<http://www.bankgeschichte.de/de/content/862.html>, (ET: 4. 02. 2017).